

Міжнародне право

УДК 341.1/8

Крапив'янська Вікторія Вячеславівна

студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Крапивьянская Виктория Вячеславовна

студентка

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Krapivayanskaya Victoria

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

Науковий керівник:

Асірян Сюзанна Рафіківна

кандидат юридичних наук, асистент кафедри міжнародного права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Научный руководитель:

Асирян Сюзанна Рафиковна

кандидат юридических наук, ассистент кафедры международного права

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

Scientific director:

Asiryan Syuzanna

Candidate of Legal Sciences, Assistant of Department of International Law

Yaroslav Mudryi National Law University

ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ В МІЖНАРОДНОМУ

ПРАВІ

ПРАВОСУБЪЕКТНОСТЬ ФИЗИЧЕСКОГО ЛИЦА В

МЕЖДУНАРОДНОМ ПРАВЕ

LEGAL PERSONALITY OF INDIVIDUAL IN INTERNATIONAL LAW

Анотація. У статті розглянуто питання щодо міжнародної правосуб'єктності фізичної особи. Проаналізовано погляди різних науковців щодо цього питання. Наведено основні аргументи, на які фахівці спираються, доводячи можливість або неможливість визнання фізичної особи суб'єктом міжнародного права. Автор зазначає, що вирішення зазначеної проблеми має важливе значення, адже на етапі становлення гуманного, цивілізованого суспільства, людина повинна бути ключовою фігурою і мати право на визнання її правосуб'єктності. Враховуючи, що людина – є початком будь-яких відносин, і що права і свободи людини складають основу не тільки громадянського суспільства, але і базис сучасної цивілізації, можна стверджувати, що в майбутньому людина остаточно закріпить своє місце серед суб'єктів міжнародного права, оскільки індивід не може залишатися «поза» правом.

Ключові слова: фізична особа, міжнародна правосуб'єктність, міжнародне право, доктрина.

Аннотация. В статье рассмотрен вопрос о международной правосубъектности физического лица. Проанализированы взгляды разных ученых по этому вопросу. Приведены основные аргументы, на которые специалисты опираются, доводя возможность или невозможность признания физического лица субъектом международного права. Автор отмечает, что решение данной проблемы имеет важное значение, ведь на этапе становления гуманного, цивилизованного общества, человек должен быть ключевой фигурой и иметь право на признание его правосубъектности. Учитывая, что человек - является началом любых отношений, и что права и свободы человека составляют основу не только гражданского общества, но и базис современной цивилизации, можно утверждать, что в будущем человек окончательно закрепит свое место среди субъектов международного права, поскольку индивид не может оставаться «вне» права.

Ключевые слова: *физическое лицо, международная правосубъектность, международное право, доктрина.*

Summary. *The article deals with the question of the international legal personality of an individual. The views of different scholars on this issue are analyzed. The main arguments on which specialists are based, proving the possibility or impossibility of recognizing a individual as a subject of international law. The author notes that the solution of this problem is important, because at the stage of the formation of a humane, civilized society, a person must be a key figure and have the right to recognize his legal personality. Person - is the beginning of any relationship, and that human rights and freedoms form the basis not only of civil society, but also the basis of modern civilization, it can be argued that in the future individual will finally consolidate his place among the subjects of international law, because the individual can not stay out of the right.*

Key words: *individual, international legal personality, international law, doctrine.*

Постановка проблеми. На сьогоднішній день, у доктрині міжнародного права найбільш актуальною і важливою залишається проблема міжнародної правосуб'єктності фізичної особи. Дане питання є дискусійним, адже в науці міжнародного права існують різні погляди щодо визначення кола суб'єктів міжнародного права. Вирішення цього питання є особливо значимим, адже можна спостерігати так званий процес емансипації людини в міжнародно-правовому векторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням даної проблеми займалися такі науковці як Ж. Тускоз, О. В. Тарасов, Н. С. Кучерук, В. В. Мицик, М. А. Баймуратов, Д. Кулеба, І. І. Лукашук, Г. І. Тункін, С. В. Черниченко, Б. Б. Ганюшкін, Н. Мугерва, А. І. Дмитрієв, Г. В. Ігнатенко та інші.

Метою статті є розкриття сутності поняття суб'єкта міжнародного права, дослідження і аналіз поглядів різних науковці щодо визнання фізичної особи суб'єктом міжнародного права.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як зазначено вище, наразі відсутня єдина позиція щодо визнання людини суб'єктом міжнародного права. Різні науковці виражають неоднакові погляди щодо цього питання. Так, на думку деяких фахівців суб'єктом міжнародного права виступає, як правило, тільки держава. На думку сучасних науковців, зокрема М. Баймуратова, всі суб'єкти міжнародного права слід поділяти на основні (первинні) – держави, нації і народності, та похідні (вторинні) – міжнародні міжурядові організації, міжнародні неурядові організації, специфічні державоподібні утворення (Ватикан, Монако, Сан-Марино) [1, с. 64]. Деякі фахівці відносять і фізичну особу до кола похідних суб'єктів міжнародного права.

Зокрема, Тарасов О. В. є прихильником думки, що правосуб'єктність людини в міжнародному праві існує. Існує багато можливостей довести міжнародну правосуб'єктність людини. Наприклад, звернутися до норм міжнародного права, що закріплюють міжнародно-правовий статус людини. Якщо є правовий статус, то повинен бути і його носій. Саме цим традиційним (нормологічним) шляхом більшість юристів-міжнародників зробили висновок про наявність міжнародної правосуб'єктності людини. Інший шлях – проаналізувати практику міжнародних трибуналів ad hoc, Міжнародного кримінального суду, Європейського й Міжамериканського судів з прав людини та інших міжнародних органів, що допускають до участі в міжнародному процесі фізичних осіб. Комунікативний підхід легко виявляє фізичну особу як сторону подібних міжнародних правовідносин [2, с.16].

Н. С. Кучерук, вважає, що «існують достатні правові підстави не погодитись із позицією науковців, щодо того що фізичну особу не можна

вважати суб'єктом міжнародного права. Насамперед, слід зазначити, що звертаючись до Європейського суду з прав людини у справах проти держави громадяни стають повноправними учасниками міжнародних відносин. У даному контексті було б нелогічно говорити про відсутність у громадян здатності до незалежної реалізації міжнародних прав та обов'язків, а отже, і відсутності міжнародного правового статусу, адже, «опонентом» фізичної особи на міжнародно-правовій арені виступає держава як інший самостійний суб'єкт міжнародного права. Більше того, Європейський суд з прав людини у своєму рішенні від 05.02.1963 р. зазначив, що співтовариство констатує новий правовий порядок у міжнародному праві, за яким переваги держав щодо їх суверенних прав обмежуються, і суб'єктами визнаються не лише держави, а й громадяни» [3, с. 74].

На мою думку, прихильники думки щодо можливості визнання індивіда суб'єктом міжнародного права мають рацію, адже враховують, що міжнародне право не стоїть на місті, і розвиваючись, розширює коло суб'єктів міжнародних відносин.

Також слід звернути увагу на думку Тарасова О.В., який зазначає, що «будь-який колективний суб'єкт права може діяти тільки лише через систему своїх органів. Державні й корпоративні органи можуть юридично функціонувати лише через систему посадових(фізичних) осіб, що здійснюють саморепрезентаційну діяльність. Законодавчо або договірним шляхом можна заснувати юридичну особу, але вона так і залишиться персонативною пустушкою, якщо жодна фізична особа не приступить до виконання своїх посадових обов'язків. Поза фізичною особою світ права мертвий. У цьому основна ідея правової персонології. Саме людина є джерелом і носієм усієї правової реальності. Тільки фізичні особи вміють читати, тлумачити, розуміти нормативні тексти й діяти відповідно або невідповідно до нормативних вимог, тільки шляхом притягнення до

відповідальності конкретної фізичної особи, як зазначено у вироку Нюрнберзького трибуналу, право може досягти своєї мети. Тому людина як фізична особа завжди є присутньою у якості сутнісної правової підстави в будь-якій правовій системі» [1, с. 17].

Тобто, дійсно, людина – є первинним суб'єктом діяльності держави, міжнародних організацій, юридичних осіб. Правосуб'єктність людини служить підґрунтям для правосуб'єктності усіх інших суб'єктів права взагалі.

Більшість як вітчизняних, так і закордонних прихильників теорії міжнародної правосуб'єктності індивіда як основні докази на її захист наводять аргументи про те, що 1) міжнародне право може безпосередньо створювати для особи права й обов'язки, 2) можливість індивіда звертатися в міжнародні судові установи для захисту своїх прав, і 3) індивіди є суб'єктами міжнародної кримінальної відповідальності за міжнародні злочини і тому є суб'єктами міжнародного права [4, с. 5].

Однак, незважаючи на формування у науковій літературі позицій щодо включення фізичних осіб до кола суб'єктів міжнародного права, домінуючою у вітчизняній доктрині міжнародного права є точка зору, за якою вказані особи не є суб'єктами міжнародного публічного права. Прихильники такого правового підходу стверджують, що індивіди знаходяться під юрисдикцією держави і виступають суб'єктами внутрішньодержавних правових відносин, а тому вони не мають самостійного міжнародного статусу, не володіють юридичною здатністю до незалежної реалізації міжнародних прав та обов'язків; суб'єкти міжнародного права виступають його творцями, їх волею створюються норми міжнародного права, тоді як фізичні особи такими можливостями не наділені; права і свободи фізичних осіб, закріплені у міжнародно-правових документах, насамперед, є виявом волі держави; більшість міжнародних

норму сфері прав людини є абстрактними і для їх реалізації необхідно прийняття внутрішньодержавних актів [3, с. 76].

Так, Черниченко С.В. стверджує, що «індивіди ні за яких умов не є і не можуть бути суб'єктами міжнародного права», до того ж, «оскільки існують об'єктивні межі міжнародного права як права, що регулює міждержавні відносини і не розповсюджується безпосередньо на індивідів, форми його впливу на положення індивідів визначаються його природою. Зміна цих форм можлива лише в результаті зміни природи міжнародного права, його об'єктивних меж. Але така зміна означатиме кінець міжнародного права» [5].

Прихильники, які не підтримують міжнародної правосуб'єктності індивіда заявляють, що було б марно відносити індивіда до суб'єктів міжнародного права, оскільки це передбачало б наявність у нього прав, яких в дійсності не існує, і не позбавляло б від необхідності проводити відмінність між фізичною особою і іншими видами суб'єктів міжнародного права.

Також аргументами прибічників невизнання міжнародної правосуб'єктності є те, що міжнародно-правові акти, тобто узгоджені державами обов'язкові міжнародні документи, в яких фізична особа визнавалась би суб'єктом міжнародного права, відсутні. Відсутні також тлумачення щодо цього універсальними міжнародними судовими установами. Згідно зі ст. 34 Статуту Міжнародного Суду ООН: «Тільки держави можуть бути сторонами в справах, що їх розглядає Суд».

Тобто виходячи з цієї позиції людина є об'єктом правового захисту в межах міжнародно-правових домовленостей.

Деякі науковці взагалі не бачать сенсу в виокремленні індивідів як суб'єктів міжнародного права, зокрема, професор Лукашук І.І., розглядаючи це питання пише, що він не впевнений у тому, що оптимальний шлях підвищення ролі міжнародного права полягає через проголошення

міжнародно-правової суб'єктності індивіда. Фахівець зазначає, що «формальне визнання за індивідом статусу суб'єкта міжнародного права мало що дасть в цьому відношенні, оскільки у нього немає відповідних можливостей використання механізмів міжнародного права. З іншого боку, радикальні перетворення цього механізму завдають шкоди унікальній функції міжнародного права – регулюванню міжнародних відносин. Кінець кінцем, це негативно позначиться і на правах людини. Тому він робить важливий висновок – навряд чи випадково держави і їхні організації поки не виявляють готовності визнати за індивідом статус суб'єкта міжнародного права» [6, с. 25].

На мою думку, такі твердження на сьогоднішній день вже втратили свою актуальність, оскільки практика показує, що фізичні особи все частіше беруть участь у міжнародних відносинах, за ними визнається відповідний обсяг прав. На сучасному етапі розвитку світового співтовариства загальновизнано, що політичні, соціальні, економічні, культурні й інші права людини виступають не в якості дару держави або його посадових осіб, а є невід'ємними правами кожного індивіда, якими він наділений у силу свого народження незалежно від раси, кольору шкіри, статі, релігії, мови, політичних та інших переконань. Права і свободи людини складають основу не тільки громадянського суспільства, але і базис сучасної цивілізації. Тому говорити про те, що людина не може бути суб'єктом міжнародного права вже безглуздо, оскільки це не відповідає реаліям сучасних міжнародних відносин.

На підтвердження моєї думки є багато робіт сучасних науковців, які акцентують увагу на тому, що людина давно стала невід'ємним суб'єктом міжнародного права і аргументують це певними подіями в міжнародному просторі, що чітко ставлять людину на місце повноправного суб'єкта. Так, Тимченко Л.Д. зазначає, що «в сучасному міжнародному праві існує ряд норм, які поширюються безпосередньо на індивіда (йдеться про

міжнародно-правові акти в галузі захисту прав людини та відповідальності за злочини проти людства). А якщо є відносини, в яких беруть участь індивіди і ці відносини врегульовані міжнародним правом, то, звичайно, що учасники таких відносин повинні визнаватись суб'єктами міжнародного права» [7, с. 48].

Аналізуючи питання про визнання фізичної особи суб'єктом міжнародного права слід звернути увагу на матеріали Нюрнберзького процесу. У ході Нюрнберзького процесу захист окрім іншого використав класичну концепцію держави як єдиного можливого суб'єкта міжнародного права. Адвокати (Г. Ярайсс, О. Штамер, А. Зейдль та ін.) прямо зазначали, що відповідальність повинна нести Німеччина, а не окремі фізичні особи, посилаючись на концепцію «державного акту» і стверджуючи: там, де розглядувана дія була дією, здійсненою державою, особи, які практично здійснили її, не несуть особистої відповідальності, а залишаються під захистом доктрини про суверенність держави.

Таким чином, для обґрунтування притягнення головних військових злочинців до міжнародної кримінальної відповідальності довелося розв'язати проблему щодо міжнародної правосуб'єктності фізичних осіб. Головний обвинувач від Великобританії Х. Шоукросс у заключній промові зазначив: «Говорять, наприклад, що тільки держави, а не окремі особи є суб'єктами міжнародного права. Проте такого положення в міжнародному праві не існує. Досить лише згадати судові переслідування за піратські дії, порушення блокади або за шпигунство, щоб наштовхнутися на численні приклади притягнення окремих осіб до відповідальності згідно з нормами міжнародного права. Завжди визнавалося, що вчинення військових злочинів робить окремих осіб суб'єктами міжнародного права».

Тобто фізичні особи перетворюються в самостійних суб'єктів міжнародного права при вчиненні кримінальних злочинів, що ми бачимо із матеріалів Нюрнберзького процесу.

Трибунал підтримав позицію обвинувачення й відкинув доктрину «державного акта», що нібито захищає фізичних осіб від кримінального покарання. Таким чином, МВТ сформулював принцип персональної відповідальності фізичної особи за вчинення міжнародних злочинів. Цей принцип було підтверджено резолюціями Генеральної Асамблеї ООН, практикою міжнародних трибуналів *ad hoc* (Статут Міжнародного трибуналу з військових злочинів на території колишньої Югославії – ст.7, п.1; Статут Трибуналу по злочину геноциду в Руанді – ст.6 та ін.), і ліг в основу Статуту Міжнародного кримінального суду (ст. 25). Крім того, він знайшов своє відбиття в документах Комісії міжнародного права ООН [8, с. 201-203].

Також, як аргумент існування міжнародної правосуб'єктності індивіда слід зазначити Всесвітню декларацію прав людини прийняту 10 грудня 1948 року. Стаття 6 цього документу закріплює: «Кожна людина, де б вона не знаходилася, має право на визнання своєї правосуб'єктності»[9]. Норма закріплена у цій статті стосується не тільки національного права, а і міжнародного. Вона імперативно вказує: людина завжди, повсюди і при будь-яких обставин залишається суб'єктом права. В цьому і полягає одне з найбільших завдань Всесвітньої декларації прав людини». Дані доводи підтверджуються положення Міжнародного пакту про громадянські і політичні права і Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, практики Міжнародного Суду ООН і Європейського суду з прав людини, а також процедурою і діяльністю адміністративних трибуналів з питань міжнародного трудового права (Адміністративного трибуналу Організації Об'єднаних Націй, Адміністративного трибуналу Міжнародної організації праці).

Висновки. Проаналізувавши погляди різних науковців можна зробити висновок, що єдиної думки щодо питання міжнародної правосуб'єктності фізичної особи немає. Кожна із сторін спирається на свої переконливі

аргументи. Враховуючи тенденції розвитку міжнародного права і реалій сьогодення, можна зазначити, що фізична особа має міжнародну правосуб'єктність, оскільки будь-яке право не може існувати «поза» людиною. Гуманне прагнення поставити інтереси і права людини на перше, центральне місце в сучасному світі обумовлюється необхідністю визнання міжнародної правосуб'єктності індивіда.

Література

1. Баймуратов М. А. Международное публичное право: Учебник. - Киев, издательство "Истина" 2004 г. – 552 с.
2. Тарасов О. В. Проблема суб'єкта в міжнародному публічному праві : автореф. дис. д-ра юрид. наук : 12.00.11 / О. В. Тарасов ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2015. – 40 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/7010>
3. Кучерук Н. С. Фізична особа як суб'єкт міжнародного права / Н. С. Кучерук / Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П. Є. Казанського : матеріали четвертої міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 8–9 лист. 2013 р.) / відп. за випуск к.ю.н., доц. М. І. Пашковський; Національний університет "Одеська юридична академія". – Одеса: Фенікс, 2013. – С. 73-76. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/227/Kucheruk_fizychna_osoba_subject.pdf?sequence=1
4. Мицик В.В. Питання про міжнародну правосуб'єктність фізичної особи / В. В. Мицик / Альманах міжнародного права . – 2010. – Випуск № 2. – С. 25-36. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/amp_2010_2_5
5. Черниченко С. В. Теория международного права. В 2-х тт. – М.: НИМП, 1999. – 336 с., Т. 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.twirpx.com/file/2584525/>

6. Лукашук И.И. Международное право. Общая часть: учеб. для студентов юрид. фак. И вузов. – М., 2008. – С. 25. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.cawater-info.net/bk/water_law/pdf/lukashuk_1.pdf
7. Тимченко Л.Д. Международное право. – Харьков, 1999. – С. 47. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.twirpx.com/file/383390/>
8. Тарасов О . В . Міжнародна правосуб'єктність людини в практиці нюрн-берзького трибуналу / Проблеми законності. – 2011. – Вип. 115. – С. 200–206. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/8191>
9. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015

References

1. Bajmuratov M. A. Mezhdunarodnoe publichnoe pravo: Uchebnyk. - Kyev, yzdatel'stvo "Ystyna" 2004 gh. -552 s.
2. Tarasov O. V. Problema sub'jekta v mizhnarodnomu publichnomu pravi : avtoref. dys. d-ra juryd. nauk : 12.00.11 / O. V. Tarasov ; Nac. juryd. un- t im. Jaroslava Mudrogho. – Kharkiv, 2015. – 40 s. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/7010>
3. Kucheruk N. S. Fizychna osoba jak sub'jekt mizhnarodnogho prava / N. S. Kucheruk // Mizhnarodni chytannja z mizhnarodnogho prava pam'jati profesora P. Je. Kazans'kogho : materialy chetvertoji mizhnar. nauk. konf. (m. Odesa, 8–9 lyst. 2013 r.) / vidp. za vypusk k.ju.n., doc. M. I. Pashkovs'kyj; Nacional'nyj universytet "Odes'jka jurydychna akademija". – Odesa : Feniks, 2013. – S. 73-76. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/227/Kucheruk_fizychna_osoba_subject.pdf?sequence=1

4. Mycyk V. V. Pytannja pro mizhnarodnu pravosub'jektnistj fizychnoji osoby / V. V. Mycyk // Aljmanakh mezhdunarodnogho prava . - 2010.– vipysk # 2. – S. 25-36. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/amp_2010_2_5.
5. Chernychenko S. V. Teoryja mezhdunarodnogho prava. V 2 kh tt. – M.: NYMP, 1999. – 336 c., T. 1. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.twirpx.com/file/2584525/>
6. Lukashuk Y. Y. Mezhdunarodnoe pravo. Obshhaja chastj: ucheb. dlja studentov juryd. fak. Y vuzov. – M., 2008. – S. 25. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.cawater-info.net/bk/water_law/pdf/lukashuk_1.pdf
7. Tymchenko L. D. Mezhdunarodnoe pravo. – Kharjkov, 1999. – S. 47. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.twirpx.com/file/383390/>
8. Tarasov O. V. Mizhnarodna pravosubiektnist liudyny v praktytsi niurn-berzkoho trybunalu / P roblemy zakonnosti. – 2011. –Vyp. 115. –S. 200–206. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/8191>
9. Zaghaljna deklaracija prav ljudyny vid 10.12.1948 . [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015